

ŞARK MESELESİ NEDİR ?¹

Zafer ŞEN²

Tarihte Avrupalı ,Avrupa kıtası üzerinde yaşayan insan demek değildir.Bütün tarih boyunca Avrupa kafasını şu üç büyük etki meydana getirmiştir.*Yunan'ın zeka disiplini, Roma'nın hukuki disiplini ve Hristiyanlık*. Bu üç etkiyi yaşamamış olanlar Avrupalı olamayacakları gibi, bu üç etkiden doğma kafaya sahip insanlarda hangi kıta üstünde yaşarlarsa yaşasınlar Avrupalı sayılırlar.Bu tarihi gerçek tarihin hiçbir döneminde değiştirememiştir.

Gerçek yukarıda açıkladığımız şekilde olunca da ; “*Şark Meselesi*” Hristiyan Avrupa devletlerinin Müslüman şark milletlerini iktisadi ve siyasi nüfuza ve hâkimiyet altına almak maksadından doğan tarihi bir meseledir.³

Bir siyaset terimi olarak ilk önce 1815 yılında yapılan Viyana Kongresinde kullanılan⁴ “*Şark Meselesi*”nin tarihi kökeni oldukça eskidir. Zaman ve mekâna bağlı olarak çeşitli görünümde ortaya çıkan ve değişik şekillerde tarif edilen “*Şark Meselesi*”nin temelinde Hristiyan- Müslüman veya Avrupa- Türk (Osmanlı Devleti) münasebetleri yatmaktadır. Terimin Avrupa’da ortaya çıktığı dikkate alınır, “*Şark Meselesi*”nin esasen Avrupa’nın haçlı zihniyetiyle üzerine eğildiği ve kendi menfaatlerine uygun bir biçimde halletmeye çalıştığı bir mesele olduğu kendiliğinden anlaşılır.⁵

“*Şark Meselesi*”nin tarihi kökenini bir kısım tarihçi ve yazarlar *Fatih Sultan Mehmed*'in İstanbul'a ayak bastığı değil, İslamiyet'in dünyaya indiği tarihe kadar dayandırıyor⁶ olmalarına rağmen, Batının konuyu mesele olarak ele alması Türklerin Anadolu'da görünmeleriyle başlamıştır. 1071 yılında Anadolu'ya ciddi bir şekilde gelen ve ilerleyen Türkler karşısında Avrupa, politikasını her seferinde aşama aşama olarak

---

¹ Bu Makale 25.08.2007 tarihinde www.zafersen.com adlı Tarih Araştırmaları Sitesinde Yayınlanmıştır.

² Araştırmacı, Tarihçi, Yazar

³ Yusuf Akçura, **Şark Meselesine Dair Tarih-i Siyasi Notları**, İstanbul, 1336, s.9

⁴ Ord.Prof.Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, Cilt V, Ankara, 1983, s.203

⁵ Bahaeddin Ögel, Hakkı Dursun Yıldız, M.Fahrettin Kırzioğlu, Mehmet Eröz, Bayram Kodaman, Abdülhaluk M.Çay, **Türk Milli Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu**, Ankara, 1992, s.167

⁶ Akçura, **Şark Meselesine Dair Tarih-i Siyasi Notları**, s.6

değiştirmek zorunda kalmıştır.⁷ Esas olarak Türkleri Anadolu'dan çıkarmak amacı ile başlayıp daha sonra Avrupa'yı, özellikle Osmanlı Devleti karşısında farklı politikalar ile meşgul eden ‘‘şark Meselesi’’ni iki kısım'da mtalaat etmek mümkündür. Birincisi 1071–1683 tarihleri arasındaki ‘‘şark Meselesi’’dir. Bu safhada Avrupa savunma, Türkler taarruz halindedir. Yukarıda belirtilen tarihler arasında Avrupa için ‘‘şark Meselesi’’nin esas ve safhaları şu Şekilde özetlenebilir.

- a) Türkleri Anadolu'ya girmesini engellemek
- b) Türkleri Anadolu'da durdurmak
- c) Türklerin Rumeli'ye geçişini engellemek
- d) İstanbul'un Türkler tarafından fethini engellemek
- e) Türkler'in Balkanlar zerinden Avrupa ilerine doğru ilerleyişini engellemek

‘‘şark Meselesi’’nin kabul edilen bu hedeflerine rağmen Türkler Anadolu'ya girmiş, Rumeli'ye geçmiş, Balkanları tamamen zaptetmiş ve Viyana kapılarına kadar ilerlemişlerdir. 1683'de Türkler'in Viyana'da mağlubiyete uğramaları ile ‘‘şark Meselesi’’nin ilk aşaması biterken Osmanlı Devleti de duraklama devrine girmiştir.⁸

nl Fransız tarihçisi *Driault*, ‘‘şark Meselesi’’nin Avrupa'da gerçek manada doğuşunu, Osmanlı Devleti zayıflayarak huduta tadilata uğradı ve günler geçtikçe adeta buruşup bütün özsuyunu kaybeden bir meyve gibi kendi hudut dhilinde bozulup kaldı. İslam'ın gerek Avrupa'da ve gerek Asya'da hezimete uğraması ‘‘şark Meselesi’’nin doğmasına sebep oldu’’ Şeklinde bir ifade de bulunmaktadır.⁹

Osmanlı Devleti'nin duraklama dönemine girmesiyle ‘‘şark Meselesi’’ de ikinci aşamaya girmiş bulunmaktaydı. Meselenin ikinci safhası ise;

- a) Balkanlar'daki Hıristiyan milletleri Osmanlı hkimiyetinden kurtarmak. Bunun için bu toplumlara isyan'a teşvik ederek evvela onların muhtariyetini daha sonra ise istiklallerini temin etmek.

---

⁷ şükrü Nuri Eden, ‘‘şark Meselesinin Dış Boyutu’’, Erciyes ni.Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:4, Kayseri, 1990,(Ayrı Basım), s.7

⁸ Ögel vd. ,**Türk Milli Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu**, s.168

⁹ Hüsamettin Yıldırım, **Rus-Türk Ermeni Münasebetleri (1914-1918)**, Ankara, 1990, s.5

b) Bu hususlar gerçekleşmezse Hıristiyanlar için reform istemek ve onların lehine Osmanlı Hükümeti nezdinde müdahalelerde bulunmak.

c) Türkleri Balkanlardan tamamen çıkarmak

d) İstanbul'u Türklerden geri almak

e) Osmanlı Devleti'ne Asya toprakları üzerinde yaşayan Hıristiyan cemaatler (azınlıklar) lehine reformlar yaptırmak, onlara önce muhtariyet daha sonra da mümkün olursa istiklale kavuşturmak.

f) Anadolu'yu paylaşmak ve Türkleri Anadolu'dan çıkarmak şeklinde tezahür etmiştir.¹⁰

Başta Çarlık Rusya'sı olmak üzere tüm büyük devletlerin “şark meselesi doğrultusundaki bu faaliyetleri Hıristiyan mezhepleri arasında düzensizlik yaratıyor onları ihtilale körüklüyordu. Bu durum ise mezkûr devletlere Hıristiyan azınlıkların sorunu ile ilgiliymiş gibi görünerek Osmanlı imparatorluğu'nun iç işlerine karışmak fırsatını veriyordu. Oysaki gerçekte, büyük devletler, bu imparatorlukta etki sağlamak için veya “Avrupa'nın hasta adamı” ölünce onun mirasına konmak için birbirleri ile yarış halindeydiler. Onun çökmesini çabuklaştırmak için yukarıda bahsedilen politikalarla, imparatorlukta ve özellikle de Balkanlarda gittikçe yayılmakta olan ulusalcılık (milliyetçilik) akımını teşvik ediyorlardı.¹¹

Bu politikalar sonucunda Trakya'da Yunanlılar, Bosna- Hersek ve Bulgaristan'da Sırp ve Slavlar, daha sonrada Anadolu'da Rumlar ve Ermeniler, Ortadoğu'yu egemenlikleri altına almada birbirleri ile yarışan büyük devletlerin gizli veya açık yardımları ile özerklik veya bağımsızlık talebinde bulunmaya başlıyorlardı. Büyük devletlerin “Şark Meselesi” dahilinde Osmanlı imparatorluğu'nun iç işlerine sık sık yaptıkları müdahaleler, o imparatorlukta düzensizlik yaratan güçlere, kötülüklerine bu gün hala katlanmak zorunda kaldığımız ihtilal ve terörizme büyük ölçüde katkıda bulunuyordu.¹²

Görüldüğü üzere aslında “Şark Meselesi”nin başlangıçta iki önemli unsuru vardır. Bunlardan ilki Osmanlı Hükümeti ve Türkler diğeri ise Osmanlı taabiyetinden kurtulmak

---

¹⁰ Ögel, vd., **Türk Milli Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu**, s.168-169

¹¹ Salahi R.Sonyel , “**Büyük Devletlerin Osmanlı İmparatorluğunu Parçalama Çabalarında Hıristiyan Azınlıkların Rolü**” ,Belleten, XLIX, Sayı:195, (Aralık 1985), Ankara, 1986, s.652

¹² Sonyel, , “**Büyük Devletlerin Osmanlı İmparatorluğunu Parçalama Çabalarında Hıristiyan Azınlıkların Rolü**”, s.652

isteyen milletlerdir. Bu iki unsura bir başka unsur daha dâhil olur ki o da, büyük devletlerin Osmanlı aleyhine müdahaleleridir. Bu müdahale meydana gelmeden evvelki iki unsurun “Şark Meselesi”nin meydana gelmesinde kifayet etmediği vaka-yı tarihiye ile sabittir.¹³

18. Asırdan itibaren Avrupa devletleri “Şark Meselesi”ne yeni bir proje olan misyonerlik faaliyetlerini eklemişler ve başta Anadolu Türkiye’si olmak üzere tüm şark bölgelerine misyonerler göndermeye başlamışlardır. Bu sayede artık Avrupa için Türk memleketlerinde kuvvetli bir Hıristiyanlık siyaseti takibine imkân hâsıl olmuştur. Evvelce haçlı seferleri şeklinde tezahür eden bu siyaset bu defa başka şekillerde tesirini gösterecekti.¹⁴

Batı Hıristiyan dünyası, Türkiye’deki durum hakkında bu misyonerlerden bilgi alıyor, Türkiye’yi onların gözü ile görüyorlardı. Misyonerler Türkler’i kötülüyor ve onları tüm dünyaya “*Hıristiyanların katilleri*” olarak tanıtıyorlardı. Onların geniş ölçüdeki etkin propagandaları, Batı’da Türklüğe karşı olan düşmanlığı körüklemeyi başarıyorlardı.¹⁵

Müslümanlar ve Türkler aleyhine ortaya yalanlar atmaktan çekinmeyen Misyonerler, şark işleri hakkında Avrupa’nın muhakemesini de yanlış yola saptırmışlardır.¹⁶

Osmanlı İmparatorluğu’nda XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren açık açıkça ortaya çıkan “Şark Meselesi”nin sebeplerinden bir diğeri ve en önemli sebeplerinden biri de Avrupa’nın *kolonyalist yayılma* ve *ekonomik emperyalizm* politikasıdır.¹⁷

XIX. Yüzyıl’da, dünyanın sanayi, sermaye ve üretim merkezi olan Avrupa’nın daha fazla hammadde ucuz iş gücü ve ürettiklerini pazarlayabileceği alanlara ihtiyacı vardır. Emperyalist Avrupa, kendine en uygun yer olarak Osmanlı imparatorluğunu ve Ortadoğu’yu görmüştür. Diğer taraftan mevcut koloni ve pazarların, etki sahalarını korumak ve ilişkilerini geliştirmek için yeni stratejik mevkiiler gerekmektedir.¹⁸ Özellikle Rusya’nın önce boğazlar daha sonra da Doğu Anadolu üzerine geliştirdiği şark siyaseti de genellikle bu amaç doğrultusunda olmuştur.

---

¹³ Akçura, *Şark Meselesine Dair Tarih-i Siyasi Notları* ,s.10

¹⁴ Süleyman Kani İrtem, *Şark Meselesi Osmanlı’nın Sömürgeleşme Tarihi*, (Hzr. Osman Selim Kocahasanoglu),İstanbul, 1999, s.238

¹⁵ Sonyel, , “**Büyük Devletlerin Osmanlı İmparatorluğunu Parçalama Çabalarında Hristiyan Azınlıkların Rolü**”, s.651

¹⁶ İrtem, *Şark Meselesi Osmanlı’nın Sömürgeleşme Tarihi*, s.238

¹⁷ Ögel, vd., *Türk Milli Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu*, s.169

¹⁸ Eden, “*Şark Meselesinin Dış Boyutu*”, s.7

Tüm bunlara bağılı olarak “Şark Meselesi”nin siyasi, ekonomik, dini ve stratejik sebeplerinin yanı sıra bir de psikolojik sebebi vardır. Bilindiği gibi emperyalizm ve kolonyalizm sadece ekonomik ihtiyaçları gidermez. Onlar aynı zamanda ruhi ihtiyaçları da tatmin eder. Devletin prestijini artırma, büyük millet ve devlet olma hissi ve Hıristiyanlık şuurunu bu meselenin psikolojik nedenlerini teşkil etmektedir.¹⁹

İşte tüm bu nedenlerden dolayı Avrupa siyasetinde Osmanlı Devletine ve genel anlamda Türklere karşı geliştirilen “Şark Meselesi” bir müddet sonra Çarlık Rusya ile Osmanlı Devletini karşı karşıya getirmiştir. Çarlık Rusya’nın “Şark Meselesi” I. Dünya Savaşında başta Erzurum olmak üzere Doğu Anadolu’nun önemli bölgelerinin Ruslar tarafından işgal edilmesi de bu politikanın bir sonucu olması açısından çok önemlidir.

Bu süreçten sonra Şark Meselesi devam etmiş I. Dünya Savaşı sonrası Sevr Anlaşması ile kendini göstermiştir. Osmanlı Devletinin yıkılmasıyla Şark Meselesi aleyhimize sonuçlansa da Milli Mücadelenin başarıyla sona ermesi ve Türkiye Cumhuriyetinin bu devletin devamı olarak kurulmasıyla bu topraklar da ebedi kalıcı olduğumuzu da kanıtlamış olduk.

Aslında tarihi gerçek şudur ki ; Hıristiyan batı, Antik Grek-Roma ve kadim Hıristiyanlık dairesinde gördüğü coğrafyada, Balkanlar’da, Akdeniz’de, Anadolu’da rakip bir din ve medeniyete mensup, ari olmayan soydan Asyalı bir milletin kendisiyle benzeşip bütünleşmeden yurt edinmesine, kıta içi siyasi denge arayışlarından kaynaklanan kısa süreli zaruretler dışında hiçbir zaman hoşgörü ile bakmamış ve bakmayacaktır.

Yüce Allah (cc)’ın buyurduğu gibi “*Ne Yahudiler, ne de Hıristiyanlar, sen onların dinlerine uymadıkça senden asla razı ve memnun olmayacaklardır*”²⁰

---

¹⁹ Ögel, vd., **Türk Milli Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu**, s.170

²⁰ Kuran-ı Kerim, **Bakara Suresi**, 120. ayet